

*RADOVAN TRIVUNČIĆ, Jasenovačka drama, Zagreb,
izd. Školske novine, 1986, 77 str.*

Autor uvodi čitaoca kraćim predgovorom (Mjesto Jasenovac — str. 7—9, Od predaje do zapisa — str. 10—17 i Velikani kulture na jasenovačkim prostorima — 18—20) u osnovi sadržaj: svjedočenja Jasenovčana.

U Jasenovac dolaze stotine tisuća ljudi iz Jugoslavije i iz cijelog svijeta. Dolaze da čuju, vide i osjete dio drame koja se ovdje odigrala u drugom svjetskom ratu (1941—1945). Mnogi od njih tada upitaju: »Kako su jasenovačku dramu preživljavali sami Jasenovčani, stanovnici ovog mjesta; koliko su u njoj sudjelovali; koliko ih je poginulo i kako su patili i stradali; koliko su pomagali žrtvama fašizma; kakve su patnje i boli osjećali, i koliko su suosjećali? Što je ostalo u sjećanjima preživjelih, onih koji su bili prognani iz Jasenovca samo zato jer su po nacionalnosti bili Srbi, Židovi ili Romi, a što pamte oni stanovnici koji su u svom mjestu bili slobodni zatočenici i svjedoci krvave tragedije?« — Oni su živjeli, zapravo, u dvostrukoj okupaciji. Naime, Jasenovac je bio okupiran, a u isto vrijeme živio i pod posebnim režimom, jer je kao logorska zona bio posebno čuvan i u njega se nije moglo slobodno ni ulaziti ni izlaziti. Ponukan idejom da od svjedoka, svojih mještana, sazna što više o doživljavanju onih davnih dana patnji i smrti, autor je razgovarao s mnogim Jasenovčanima, želeći da mlade generacije upoznaju i ta sjećanja na masovni zločin. Svjedoci su — ističe Trivunčić — obični ljudi. Njihova su kazivanja jednostavna i iskrena. Zbog toga imaju posebnu draž i moć da i drugim ljudima uvjerljivo kažu kako je bilo živjeti u vrijeme kada je u njihovom mjestu i najbližoj okolici »carevao nož fašističkih ubojica«.

Ukupno je objavljeno osam sjećanja i to: *Maté Prpića*, Istine i zablude (str. 25—28); *Ljubana Čolaka*, Živi i mrtvi skeleti (29—31); *Matiije Jurića*, Svjedok jednog vješanja (32—34); *Živka Trivunčića*, Siniša i Zorka nisu se vratili (35—39); *Marije Miladinović*, Optužena za miniranje mosta (40—41); *Nedeljka Kukića*, Patnički život Jasenovčana (42—45); *Karla Kotarskog*, Ljudi su ubijani na svakom koraku (46—47) i *Jele Crnadak-Ajre*, Da majke ne rađaju djecu za rat (48—51). Sadržaj njihova kazivanja najupečatljivije daje odgovor na postavljena pitanja.

U poglavlju »Opomena generacijama« (52—56) autor donosi kraći historijat nastanka Spomen-područja Jasenovac. Ustaše su u vremenu od 7. travnja do 1. svibnja 1945. nastojali — što je bilo najviše moguće — prikriti tragove svog zločina. Vatre su gorjele i danju i noću i čitav Jasenovac, Gradina, Uštica i Košutarica bili su u oblaku dima. Obrise velikih paljevina vidjeli su stanovnici obližnjih naselja (u Novskoj, Banovoj Jaruzi, Krapju) a vidjeli su se i s obronaka bosanske planine Prosare. Gust i težak dim te njegov zadah govorili su da potječe od paljevine ljudskog mesa. Na grobišnim lokalitetima u Gradini i Uštici ustaše su izgradili industrijske uskotračne kolosijeke, kako bi ostatke lomača odvozili na obalu Save i u nju bacali posljednje ostatke. Eksplozije i vatre uništavale su naselje Jasenovac i brojne objekte na Ciglanu.

U toku ožujka god. 1956. odlučeno je da se pristupi pripremi i uređenju povijesnog prostora bivšeg logora. Prema prijavnom listu eksproprijacijske komisije Kotarskog suda i elaborata Ureda za katastar u Novskoj, čitava površina logora

— Ciglana — zauzima 233 katastarska jutra i 146 četvornih hvati. Od toga otpada: na oranice — 167 kj. i 320 čh; na livade — 28 kj. i 67 čh; na pašnjake — 8 kj. i 1051 čh. i na neplodno tlo — 19 kj. i 308 četvornih hvati. Utvrđeno je, nadalje, da je zemljište po svom sastavu pjeskovita ilovača, aluvijalnog, odnosno naplavnog tipa, karbonatskog sadržaja, s dovoljno mineralnih hranjiva u tlu.

Sve te ukupne površine bile su tada stavljene u stanje mirovanja, a samo se nekoliko jutara nalazilo pod djetelinom. Sve ostale površine obrasle su korovom i šibljem. U proljeće god. 1963. u organizaciji Općinskog sindikalnog vijeća, Općinskog odbora SSRNH i Općinskog odbora SUBNOR-a Novska, te škole s područja općine Novska, provedena je bila akcija čišćenja od korova. »Oko 2000 dobrovoljnih aktivista radili su na uređenju prostora. Iz svih sela, iz radnih organizacija — pješice, traktorima, biciklima, vlakom — dolazilo se na cjelodnevni radni boravak na lokalitet logora Ciglana. Učinak je bio velik. To je bio poticaj za akciju, za uređenje i izgradnju koja je nastavljena 1964. te za gradnju spomenika Cvijeta.« Tu akciju i danas nastavlja Savezna omladinska radna akcija »Jasenovac«.

O nastanku i poruci podignutih skulptura autor donosi podatke u tekstu pod naslovom: Humana poruka Bogdana Bogdanovića (str. 57—59) i: Dvije skulpture Stanka Janičića (str. 60—61).

Na kraju je spisak mještana Jasenovca (ukupno 367 imena!) koji su poginuli u vremenu od 1941. do 1945, tj. koji su poginuli ili umrli u logorima, zatvorima ili su pali kao učesnici NOB-a. Spisak sadrži — uz imena i prezimena — i podatke o godini rođenja i godini i mjestu »zadnjeg traga«. Iz spiska je vidljivo da je kao mjesto smrti uzeto mjesto posljednjeg boravka ili zemlja u kojoj je bio smješten logor. Tako je stradalo:

u logoru »Sajmište« u Zemunu 15 mještana, logoru Jasenovac 114, logoru Stara Gradiška 128, logorima Norveške 63, logorima Njemačke 14, u raznim zatvorima i u drugim ratnim nepogodama 23, rođena u logoru i umrla bez imena 2 novorođenčeta, poginuli kao sudionici NOB-a 10 mještana.

U ratnom vihoru stradala su 54 djeteta u dobi do 12 godina. Dva mališana, rođena u logoru, likvidirana su a da nisu imala ni imena.

Navedeni statistički podaci i potresan sadržaj objavljenih svjedočanstava nužno nameće zaključak koji nalazimo i u knjizi (str. 65): »Jasenovac je mjesto gdje se masovno umiralo, ali i prkosilo. O dramu Jasenovca pričat će daleka pokoljenja. Sudbine mještana bile su dio cjeline, općih patnji i stradanja.«

Tom vrijednom publikacijom čitaoci stječu snažnu sliku zločina (i zločinaca) koja dopunjuje predodžbu o logorima smrti i njihovim žrtvama. I na kraju, kada se sve to zajedno sabere, ostaje da zaključim: to je još jedna nemilosrdna knjiga!

Narcisa Lengel-Krizman